

Több mint mester

Emlékképek Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulóján

Szegedi diákként Bálint Sándor tápai gyűjtéseit tanulmányozva találtam rá arra a Mária-siralomra, amely később elvitt Erdélyi Zsuzsannához.

A Zeneakadémia népzeneóráira is jártam Vikár László tanár úrhoz. Kérdésemre, mi ez a *Ki sír ilyen keservesen...* ének, Erdélyi Zsuzsannához irányított. Így találkoztunk először 1986-ban az MTA Néprajzi Kutatócsoportjában. Rögtön beazonosította a szöveget, s hozzátette, mutat ő nekem még ilyeneket. *Tudsz-e blattolni, aranyos fiam?* – kérdezte. – *Holnap lesz az unitáriusoknál egy előadásom Pestszentlőrincen. Gyere el velem, és énekelj el ezt a két calabriai XIV. századi olasz laudát!* – adta kezembe a papírt, saját calabriai gyűjtésének kottázott lejegyzését. Nagy falat volt így elsőre. De úgy meghatódtam a bizalomtól, hogy megtáltosodtam! Elénekeltem. (A *Dove vai, madonna mia*-t fel is énekeltem az Égi Hang című lemezemre 20 évvel később.)

Így kezdődött harminc évig tartó, meghatározó kapcsolatom Erdélyi Zsuzsannával. Több volt ez, mint mester-tanítvány kötődés. Jártuk az országot. Az archaikus népi imádságokról, a szakrális magyar népköltészetéről szóló előadásaihoz megtanultam gyűjtéseiből a dalokat, és énekeltem azokat. Mindig szívesen adta az énekeket, de eredeti kéziratot és hangfelvételt nem adott ki a kezéből.

1987-ben muzeológusként kerültem a Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményébe. Ott tanulmányozhattam Erdélyi Zsuzsanna egykori folklór motívum- és földrajzi katalógusát is. A nagy katalógusszekrényben rendre sorjázta az írógéppel írt katalóguscédulák; Zsuzsa néni alkotta éveken keresztül a Lajtha csoport szövegeseként. Ennek alapján írta első néprajzi tanulmányát a magyar népköltészet színszimbolikájáról.

1990-ben a Hungarotontól lehetőséget kapott Erdélyi Zsuzsanna, hogy a *Hegyet hágék, lőtőt lépék...* archaikus népi imádságainak hanganyagából lemezt készítsen. Felkérést kaptam tőle a válogatásban és a szerkesztésben való közreműködésre. Hónapokon keresztül hasaltam nála a zongora alatt, vagy a kisszobában szétterített gyűjtési jegyzőkönyvek között, hallgatva a felvételeket, válogatva a legjobbakat, egyeztetve a nyelvi lejegyzéseket, a hiteles adatolást. Igényességet, pontosságot, szakmai alázatot, módszertant, kitartást,

állhatatosságot, fáradhatatlanságot, emberséget tanultam a közös munkából.

Ekkor már a pécsi egyetemen is tanítottam tanársegédként. Beleástam magam az archaikus népi imádságok izgalmas világába, de az elméleti problémákra nem találtam választ a kommunikációelméleti és valásantropológiai szakirodalomban. Egyre erősebb lett a vágyam, hogy magam próbáljam megírni a szakrális kommunikáció elméletét. Ebből született a kandidátusi disszertációm: *Szagrális kommunikáció. Népi imádságok pragmatikai, antropológiai megközelítése*. Második kiadását Erdélyi Zsuzsannának ajánlottam.

Megtisztelő volt számomra, hogy a megközelítésem, az elemzéseimet figyelemmel kísérte, sőt méltatta. Jutott ideje és figyelme követni a fiatalok munkáit is. Pedig éjjel-nappal dolgozott. Hagyományos írógéppel írt, nem használt „okos gépet”. Szövegszerkesztő technikája megmosolyogtató lenne a mai fiatalok számára. Kéziratai írásakor, utólagos szerkesztésekor rendszeresen cellux ragasztócsíkokkal és kézírásos kommentárokkal toldotta meg a kicsinek bizonyuló A4-es lapokat. Rendkívül sokat írt és publikált, fáradhatatlanul dolgozott élete végéig.

Már az 1990-es évek elején láttam, hogy Zsuzsa néninél egyre csak gyűlnek az „*elmenni!*” feliratú levélborítékok, amelyek egyre inkább nyomasztották, mert úgy érezte, a feladat nő, az idő pedig fogy. Ezeket a leveleket felhívásaira a Kárpát-medence legkülönbözőbb falvaiból küldözgették az öregasszonyok, kézírásos imádságaikkal, énekeikkel, amiket a „*pesti tanár néninek*” is elénekelnének, elmondanának, ha meglátogatná őket. Zsuzsa néni kérte, menjünk el együtt, kezdjük el bejárni a legsürgetőbb helyeket, hiszen az öregek már nem sokáig élnek, s mert ő egyedül már nem győzi, és nem is mer elindulni. Így jutottunk el a Heves megyei Fedémesre és később a bácskai Madarasra is. Olyan asszonyokkal találkoztam, akik személyiségükkel, tudásukkal igen nagy hatást tettek rám, ezért egyedül is többször visszamentem hozzájuk, és Zsuzsa néni jóváhagyásával, annyira belemélyedtem a világukba, hogy egy-egy nagyobb tanulmányom született ezekből a találkozásokból.

Fedémesre a gyöngyöspatai és nagyfügedi gyűjtések után érkeztünk 1992 őszén, Mindenszentek után. Nagyfügedről az „*egy istenes-egy ugrós*” repertoárú

énekes asszony jutott évek múlva is eszünkbe. Ennek hallatán most is biztosan felkacagna Zsuzsa néni. Gyűjtés közben is minden emberi rezdülést észrevett. Lenyűgöző volt az a természetesség és magától értetődő kíváncsiság, ahogyan bekopogott egy-egy házba. És az is, ahogyan elfogadta, mert kiérdemelte a háziak vendégszeretetét és bizalmát. Embersége, empátiája, szolidaritása minden alkalommal megmutatkozott. A legmélyebb lelki bugyrokba, a titkok intim világába, az imádságok rejtett, féltett területére is mindig könnyedén lépett be, mert megnyíltak neki az asszonyok. Azt éreztem, azért kér és fogad el bármit a parasztasszonyoktól olyan magától értetődő természetességgel, mert ő is ugyanilyen természetesen adna bármit nekik a sajátjából. Nagyon emberi, felebaráti partnerség, egyenrangú viszony volt az, amit ő gyűjtései közben, vagy azokat megelőzően és azok után is, akár a levelezéseiben ápolt a parasztasszonyokkal. Szerette őket, szerette az ügyet, szerette a szakmát.

Fiatalabb korában a nagy, nehéz Uher-szalagos magnót cipelte, velem már azonban a kis kazettás magnójával járt. A pontos adatolás, dokumentálás mindig elengedhetetlen része volt a felvételeknek. Ennek jótékony áldását mindenki élvezheti, tapasztalhatja a *Hegyten hágék...* köteteiben is. Kíváncsi volt a háttérre, a szövegek előfordulási kontextusára és az asszonyok élettörténeteire is. Határozott, céltudatos volt, de nem rontott ajtóstúl a házba.

Fedémesen először Malvin nénihez mentünk. Fekete fejkendő, vékony, magas asszony jött elének a kapuba. *Látom, gyásza van. Nem zavarkodunk akkor. Mi történt?* – kezdte Zsuzsa néni. Malvin néni elmondta, hogy a fia halt meg néhány hete, balesetben. Mégis betessékelte bennünket. Nem beszéltünk. Csendben ültünk a konyhában. Kis idő múlva azt mondta: *mégis elmondok maguknak egy éneket.* És elénekelt, amit akkor lehetett. Nekünk földbe gyökerezett a lábunk, és leesett az álmunk. Ámulva és meghatottan hallgattuk, amint könnyeit nyeltesve énekelt. Zsuzsa néni sem hallotta addig még ezt a nagyheti éneket, és persze én sem, amelyben Krisztus maga mondja el a saját halálát. Különös, megdöbbentő élmény volt. Egyik kedves énekem lett ez:

*Meghaltam én népemér',
gyászba borult felettem az ég, Ó, emberek,
emberek, hogy szeretlek titeket...!*

Ezután a korábban búcsúvezető, jó énekes Margit nénihez mentünk. 1980-ban agytrombózist kapott, és a jobb oldala lebénult. Az orvosok nem bíztak benne, hogy fölépül, legfeljebb öt év túlélést jósoltak neki. Akkor vett egy írógépet, és a viszonylag ép bal kezének egyetlen ujjával, a mutatóujjával megtanult gépelni. Mindent leírt, amit tudott: az összes vallásos éneket,

imádságot, a szentekről szóló történeteket. Ez adott neki erőt ahhoz, hogy még évekig jó lelki és megfelelő fizikai állapotban éljen. Az első úton döbbenet tapasztaltuk óriási tudását, csodálattal forgattuk a maga írta több száz oldalnyi füzetet. Látván lelkesedését, Erdélyi Zsuzsanna biztatott, jöjjenek vissza, és írjak monográfiát róla. Vallásosságát feltáró kutatásom része lett a disszertációmnak. Margit néni 28 évvel élte túl az agytrombózist. 2008. január 29-én temettük el Fedémesen.

ERDÉLYI ZSUSZANNA GYŰJTÉS KÖZBEN ERZSI NÉNINÉL,
A MADARASI LÁTÓASSZONYNÁL (1993)
FOTÓ: LOVÁSZ IRÉN

A másik különleges asszony, akihez Zsuzsa néni 1993-ban elvitt, a madarasi látóasszony, Erzsébet néni volt. Akkor már évek óta leveleztek; Erzsébet néni szinte ostromolta őt az imádságaival, énekeivel. Az ő leveleit is az „*elmenni*” felirattal látta el Zsuzsa néni, de évek óta húzta, halasztotta az indulást. Egyszer azt mondta: *Menjünk el együtt Madarasra!* Kocsink nem volt, vonattal, busszal utaztunk. Első pillantásra is hatalmas anyag ígérkezett, alapos feldolgozásra érdemes. Erzsébet néni kéziratos füzetébe írta a sugalmakat, látomásokat. Megállapodtunk, hogy visszamegyek, és feldolgozom ezt a különös jelenséget. A madarasi látóasszonyról eddig két tanulmányom jelent meg. E két kivételes parasztasszony történetét azóta egyetemi tananyagként tanítom.

Majd az idő kipörgeti, aranyos fiam! Ne aggódj, bízd oda az Úristennek! Ő tudja, mit miért tesz... – Zsuzsa néni mindig így vigasztalt, saját életével példálózva. Számomra ez jelenti hosszú, termékeny, ám viharos életének legszemélyesebb bölcsességét. Nyugalom, magabiztosság, hit és erő sugárzott belőle. A szakmai felkészítésen kívül ezzel adta a legtöbbet. Bölcs tanácsai nagyon hiányoznak. Hálás vagyok azért, hogy megtisztelt figyelmével, idejével, hogy asszonyi, anyai, szakmai példájából épülhettem védőszárnyai alatt. Emléke legyen áldott!